

בציילא דשבתא

פירושים וביאורים מתורת רה"י הגאון רבי בצלאל טולידאנו שליט"א

בס"ד, גליון פרשת ויחי תשפ"ה ♦ 143

בענין עוון מכירת יוסף

ידעה שהפר לה בעלה, והיתה שותה ביין ומטמאה למתים - אינה סופגת את הארבעים. רבי יהודה אומר, אם אינה סופגת את הארבעים תספוג מכת מרדות, ע"כ.

ואיתא (שם) בגמרא, עה"פ 'וה' יסלח לה', דמי שחשב לאכול חזיר ועלה בידו טלה, צריך כפרה וסליחה, וכן פסק הרמב"ם (נדרים פ"ב ה"ח) וז"ל, ואע"פ שנתכוונה לאיסור הואיל ונעשה ההיתר פטורה, ועל זה נאמר 'וה' יסלח לה כי הניא אביה אותה', ומכין אותה מכת מרדות, מפני שנתכוונה לאיסור, עכ"ל, וא"כ יל"ע בביאורו של האוה"ח, מדוע היו פטורים בדיני שמים.

עוד כתוב בגמ' מנחות (סד.), פרש מצודה להעלות דגים והעלה דגים - חייב, להעלות דגים והעלה תינוק ודגים - רבה אמר, פטור, ורבה אמר, חייב. רבה אמר פטור, זיל בתר מעשיו, ורבה אמר חייב, זיל בתר מחשבתו, ע"כ.

והיינו שמצד הדגים התקיימה מחשבתו וחייב מיתה, אבל מאידך, אילו היה יודע שיש תינוק להציל, ודאי שהיה חייב להצילו, ונחלקו רבה ורבה, האם כיון שמחשבתו היתה לצידה והתקיימה מחשבתו, חייב, או דכיון דאם היה יודע שיעלה תינוק ויצילו - היה חייב להציל, המעשה שעשה הינו מעשה מותר, ולכך פטור אף על הדגים.

העולה מכך, דהמחשבה אסורה אף דהמעשה שעשה בפועל מותר, ולדברי רבא אף דיצא טובה ממעשהו, מ"מ מתחייב על מחשבתו.

ויעויין בדברי הרמב"ם (שבת פ"ב ה"טז) שפסק וז"ל, שמע שטבע תינוק בים ופרש מצודה להעלותו והעלה דגים בלבד, פטור מכלום. נתכוין להעלות דגים והעלה דגים ותינוק פטור - אפילו לא שמע שטבע, הואיל והעלה תינוק עם הדגים פטור, עכ"ל.

ועיין באור שמח (שם) שכתב על דין זה דשמע שנפל תינוק ופרס מצודה והעלה 'פטור מכלום', דכוונת הרמב"ם לומר דאף אין מכין אותו מכת מרדות, אבל כאשר לא שמע שנפל תינוק וחשב לצוד דגים ולבסוף העלה דגים ותינוק, כתב הרמב"ם ד'פטור' ולא הוסיף פטור מכלום, משום דבכה"ג מכין אותו מכת מרדות, היות וחשב לעשות מעשה איסור של צידה, וכמו שפסק הרמב"ם בהלכות נדרים (פ"ב ה"ח) גבי אשה שלא ידעה שהפר לה בעלה וחשבה לאכול איסור, דאף שפטורה ממלקות, מפני שמחשבה לעשות איסור בלי עשייה, אין עליה חיוב מן התורה, אבל מדרבנן מכין אותה מכת מרדות.

א"כ חזינן דאף דלא היה איסור מדא' מ"מ חייבים על מחשבת איסור מלקות מדרבנן, וכיצד איפוא כתב האוה"ח דזכאין הן בידי שמים.

הטעם שנענשו המצרים על כך ששיעבדו את ישראל

עוד יעויין בדברי הרמב"ם (תשובה פ"ו ה"ה) שכתב להקשות, אהא דנענשו המצרים על מה שנשתעבדו בעמ"י - אף דהקב"ה גזר על המצרים לעשות רע, דהא כתיב 'ועבדום וענו אותם', ותיריך הרמב"ם

בקשת המחילה של אחי יוסף

הנה איתא בפרשתן דלאחר פטירת יעקב אבינו, אמרו אחי יוסף (י"ז - כ'), 'אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך, ועתה שא נא לפשע עבדי אלוקי אביך וכו', ויאמר אליהם יוסף אל תיראו כי התחת אלוקים אני, ואתם חשבתם עלי רעה, אלוקים חשבה לטובה וגו'.

ויש לעיין, במה זה נחשב רעה, הרי היו צריכים לנהוג כן ע"פ דין תורה, דהנה האחים הקדושים דנו את יוסף בחיוב מיתה מטעם רודף, וכמו שמבאר בפסוק (ל"ז כ"ה) 'וישבו לאכול לחם', ויעויין בספורנו (שם) שכתב לבאר וז"ל, שלא היה כל זה [השלכתו לבור] בעיניהם תקלה או מכשול שימנעם מלקבוע סעודתם, כמו שראוי לצדיקים כמותם כשאירעה תקלה על ידם וכו', וזה קרה להם מפני חשבו את יוסף לרודף שכל הקודם להורגו זכה, כשאין דרך להציל הנרדף בזולת זה, עכ"ל.

וכמו"כ כתב הספורנו בפרשתן (עה"פ ואתם חשבתם עלי רעה) וז"ל, הנה פעולתכם היתה בשגגה, שחשבתם אותי לרודף, ואם היה זה האמת - היה פעולתכם בדין, עכ"ל.

ולא עוד, אלא שהביא רש"י לעיל (ל"ז ל"ג) שהאחים שיתפו איתם במכירת יוסף אפילו את הקב"ה.

וגם כאשר הגיעו למצרים אמרו, 'אבל אשמים אנחנו בצרת אחינו בהתחננו אלינו, והיינו שעצם הדין שדנו היה נכון, ורק על כך שהתחנן אליהם ולא שמו את ליבם, ע"ז נתבעו, וא"כ יש לעיין מדוע השלכתו לבור חשובה 'פשע', הרי היו צריכים לנהוג כן ע"פ דין תורה, ואם אכן זהו פשע, מדוע קראו לזה בהמשך הפסוק 'חטאת'.

ביאור הטעם שדנוהו כדין רודף

והנראה בזה, דודאי היו צריכים לדונו בדיני רודף - באופן שיפסיק להיות רודף, ומטרת המכירה היתה שיפסיק לרדוף אותם ולהביא את דיבתם רעה אל אביהם.

אמנם, מה שמכרוהו לארץ מצרים - אבי אבות הטומאה, היה זה סיכון גדול ליוסף, וגדול המחטיאו יותר מן ההורגו, ברם י"ל דבזה האחים שגגו, אבל הם החשיבו השגגה לפשע, היות ואם דרגתם לא מנעה אותם משגגה זו, ה"ז סימן לפחיתות בדרגתם, ולכך החשיבו ענין זה לפשע.

אולם יוסף ענה להם, 'אתם חשבתם עלי רעה, אלוקים חשבה לטובה', וכתב האור החיים הק' לבאר וז"ל, חשבה לטובה, והרי זה דומה למתכוון להשקות חבירו כוס מות והשקהו כוס יין שאינו מתחייב כלום, והרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים, עכ"ל [וע"ע דברי רש"י והתרגום יונתן, מה שביארו את תשובת יוסף].

נתכוון לאכול איסור ולא עלה בידו

הנה איתא במתני' נזיר (כג.), האשה שנדרה בניזיר, והיתה שותה ביין ומטמאה למתים - ה"ז סופגת את הארבעים. הפר לה בעלה, והיא לא

דאף שנגזר דעמ"י יעונה ע"י מצרים, מ"מ כל יחיד שעינה את ישראל עשה כן מתוך בחירתו, ולא נגזר עליו שהוא יהיה זה שיענה את ישראל.

וחזינו מדברי הרמב"ם, דאף דהעיניו של ישראל היה מוכרח מגזירת הבורא, אולם המענה מתוך בחירתו, חייב.

אולם הראב"ד (שם) פליג וז"ל, והמצרים ג"כ רשעים היו וראויים למכות ההם, ואילו שמעו למשה בתחילה ושלחו את ישראל לא היו לוקים ולא טבעו בים, אבל זדונו של פרעה ובזותו את הבורא יתברך לפני שלוחו - הוא גרם לו, והשני, כי הבורא אמר 'ועינו אותם' והם עבדו בהם בפרך והמיתו מהם וטבעו מהם, כענין שנאמר (זכריה א' ט"ו) 'אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה', לפיכך נתחייבו, עכ"ל.

וחזינו דלדעת הראב"ד, דבר שנגזר להיות, אין חייב העושהו, וא"כ י"ל כן אף לגבי מכירת יוסף, שנגזר דיוסף ירד למצרים כדי שיעקב אביו ירד אחריו בכבוד, ולא בשלשלאות של ברזל וכמבואר בדברי המדרש, לפיכך לא הגיע לאחים עונש על המכירה, דכך גזרה חכמתו יתברך שימכרוהו בכדי שיעקב אביו ירד למצרים בכבוד, אולם לדעת הרמב"ם, אכתי יקשו דברי האור החיים הק' כיצד השבטים היו זכאין בדיני שמים.

והנראה לבאר, דהנה בשמע שנפל תינוק דהיה חייב לפרוש מצודה להצילו, אף דלא הציל אלא צד דגים פטור מכלום, והנראה, דאף אם כוון לצוד דגים ותינוק פטור מכלום, דהרמב"ם כתב דרק בלא שמע

ונתכוון רק לצוד דגים ולבסוף צד דגים ותינוק דמכין אותו מכת מרדות וכדברי האו"ש, אולם בנתכוון לדגים ולתינוק פטור מכלום, והיינו משום דהמעשה שעשה הוא מעשה המוכרח, והרי הוא מעשה מעשה היתר, ולכך אף דכוון גם לדגים פטור.

וזהו שבאר האור החיים דמעשה המכירה היה מוכרח, והיה מעשה מצוה, ולכן אף דהיה אולי לצורך כדי להפסיק את יוסף מלרדוף אותם, אבל מכיון שמעשה זה היה מותר ומחויבים היו לעשותו, היו זכאים בדיני שמים.

אלא דאכתי צ"ע, מהיכן למד האור החיים דין זה דאם נתכוון לתת כוס מוות ונתן כוס יין דפטור.

ועיין ברמב"ם (שגגות פ"ב ה"ט"ו) דכתב וז"ל, היו לפניו שתי בהמות של ציבור, אחת כחושה ואחת שמנה והיתה חובת היום באחת ושגג ושחט השתיים וכו', שחט שמנה ואח"כ כחושה חייב חטאת על הכחושה, [אבל אם] נמצאת הראשונה השמינה טריפה בבני מעיים [והיא פסולה לחטאת], אע"פ שלא ידע שהיא טרפה בעת ששחט הכחושה ולא לזה נתכוון, הואיל ונשחטה האחרונה כמצוותה, הרי זה פטור מחטאת, עכ"ל.

וביאר הדבר, דכיון דמצווה היה לשחוט אפילו שלא ידע מכך פטור, דמעשה המותר, אין חייבים עליו חטאת, והיינו כדאמרן דמפני שמעשה שחיתת הכחושה היתה מוכרחת, אף שנתכוון לאיסור, א"א להתחייב עליה חטאת.

ביקש יעקב לגלות את הקץ

ואם בשמים לא גזרו עליכם, אין אפשרות לאף אחד להרע לכם, והראיה - ש'אתם חשבתם עלי רעה אלוקים חשבה לטובה', ולי לא הגיע שום רעה ממה שחשבתם לעשות. כך הוא הפירוש לפי דרכו של רש"י, והיינו שע"י תוקף אמונתו של יוסף, שהיה שם שמים שגור בפיו, ידע בדיעה ברורה שאין עוד מלבדו, ומה שעשיתם - הייתם רק שליחי הבורא יתברך, ולכן אין לי שום טינה עליכם.

אכן, ועיין ברבינו יונתן בן עוזיאל שביאר באופן אחר, דהנה קודם לכן כתוב (נ"ט"ו) 'ויראו אחי יוסף כי מת אביהם', וכתב רש"י להקשות, הרי כבר עברו יותר משבעים יום מאז מיתת יעקב, ותיירץ דכל זמן שיעקב היה בחיים, יוסף היה מקרבן והיו סועדים על שולחנו, וכשמת יעקב לא היו סועדים על שולחנו, ולכן עכשיו כשחזרו למצרים הרגישו בחסרונו של יעקב, והרי זה כאילו עכשיו הכירו במיתתו, וע"ז אמר להם יוסף (נ"י) 'אלוים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב'.

ומבאר היונתן בן עוזיאל וז"ל, 'ואתון חשבתון עלי מחשבין בישין דמא דלא הוינא מסתחר עמכון למיכל מן בגלל דנטיר לכוון בבוהא [שאיני סועד עמכם מחמת שנהא, אבל] ומימרא דיי חשבא עלי לטבתא, [מפני] דאבא הנה מותיב לי ברישא [היה מושיב אותי בראש], ומן קדם יקריה הוינא מקבל [ומפני כבודו קבלתי דבריו וישבתי בראש], וכדון לית אגא מקבל [אבל עכשיו איני מוכן לקבל ולשבת בראש], בגין דאיכא למתעבדא לן שיזבתא כיומא הדין לקיימא עם סגי מדבית יעקב [כדי שאזכה שתעשה הצלה על ידי להחיות עם רב].

ורואים מכאן, דרק ע"י שאדם לא דורש את כבודו - הוא זוכה להיות פרנס הדור.

וכמו שמצינו ביהודה שבזכות מידת האמת והענוה שהיתה בו, שאמר 'צדקה ממני', זכה לברכת יעקב 'לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו'.

נתבונן שכל המצב בעולם אינו מקרה אלא הכל מונהל ומושגח מאיתו יתברך, כדברי יוסף לאחיו (מ"ה"ה), 'ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלוים', ונזכרה במהרה לראות בישועת ה' לעמו.

איתא בפרשתו (מ"ט א') 'ויקרא יעקב אל בניו, ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים', והביא רש"י את דברי הגמרא בפסחים (י"ג), ביקש יעקב לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה.

והנה בכל הדורות - בזמן הצרות, הנחמה שהיתה מחזקת ומעודדת את עם ישראל היא, דברי הגמרא בסנהדרין (צ"ה), 'אם ראית דור שצרותיו מרובים, חכה לו' והיינו צפה למשיח, ולכך אם היה יעקב אבינו מגלה את הקץ, הרי היו מגיעים ליאוש, וזו אמנם הסיבה שנסתלקה ממנו שכינה, אכן יש לתמוה, מדוע רצה יעקב לגלות את הקץ.

והנראה לבאר בזה, דכיון שראה יעקב את יוסף במצרים, שע"י כח אמונתו בבורא עולם - 'שם שמים שגור בפיו', זכה שנתעלה, והתחזק באמונה ובעבודת ה' מתוך גלות זו, וזכה למשול בכל ארץ מצרים ולהחיות עם רב, חשב יעקב אבינו, שכל עם ישראל נמצא בדרגה כזאת, ורצה להדריכם בענין זה, אבל משמים גילו לו שאין הכלל בדרגה זו, ולכן נסתלקה ממנו שכינה.

והנה כתוב בפרשת יוגש, שיוסף הביא 'מקצה אחיו' - מהחלשים שבהם לפני פרעה, ואמר להם שיאמרו שהם ואבותם רועי צאן, כדי שפרעה לא ירצה למנותם לשרים בממלכתו. והיינו דאמר לו לפרעה, מוטב לנו להיות רועה צאן בארץ גושן, מאשר להיות שר בממשלת מצרים [נשמא י"ל, דחשש יוסף מהנ"ל שלא יעמדו בנסיונות].

וידוע שהרב מפוניבז' צ"ל, התבקש להיות חבר כנסת בארץ ישראל כמו שהיה בסיים הפולני, ואמר, אני לא עשיר ואין לי כסף כדי לקנות כל יום חליפה, כדי שאוכל לעשות קריעה מפאת חילול ה' הגדול שיש במקום ההוא.

וחכם עדיף מנביא, שידע שאין הבדל בין שמאל לימין ועם ראש ממשלה שמחלל שבתות ויוה"כ, ודאי לא ממנו תצא הישועה, ואנחנו בגלות בתוך עם ישראל, והיא רעה וקשה יותר מגלות אצל הגוים.

וכן רואים מהכתוב בפרשתנו - שאמר יוסף לאחיו (נ"ט"ט), 'ויאמר יוסף אל תיראו', שמא אטור שנהא או אנקום אתכם, הרי אין אדם נוקף אצבעו למטה עד שיגזרו עליו מן השמים, ואני - איני תחת אלוים,